VALLÁSTÖRTÉNET
(XIV/78.)

Z. Tóth Csaba (Pécs):

8-10. századi ujgur falfestmények a Turfán-oázisból — a bezekliki kolostor-város 'pogány', buddhista és manicheus emlékei

„Tiszteljük a turáni országok szent embereinek élő szellemét (fravasiját);
Tiszteljük a turáni országok szent asszonyainak élő szellemét."
Farvardin Yast, XXX. 143.
(J. Darmesteter: The Zend-Avesta, II., 1883, p. 226)

AD 216-2016 — Máni születésének 1800. évfordulójára

Már több mint száz éve megismerhette a világ a hatalmas sivatagoktól és kopár hegyvidékektől szorongatott Tarim-medence egyedülálló emlékeit, a folyók magasabb teraszain sziklába vájt és szárított agyagtéglákból épített kolostorvárosok csodálatos, eleven színekben pompázó falfestményeit, sok száz pergamen-kéziratát. A bezekliki „Ezer Buddha Barlangok" szerzetes-festői néprajzi hitelességgel, karakteresen ábrázolták a térségben lakó és a Selyemúton átutazó népeket, iráni, ótörök, kelet- és dél-ázsiai típusokat, az egymás mellett békésen megférő buddhistákat, nesztoriánus és manicheus kereszténye ket és isteneiket, akiknek áldoztak, a kínai Tang-dinasztia és a két, manicheus Ujgur Kaganátus fénykorában (Ordu Balik, majd Kocsó/Turfán központokkal), a Kr. u. 8-9., majd a 9-11. században.

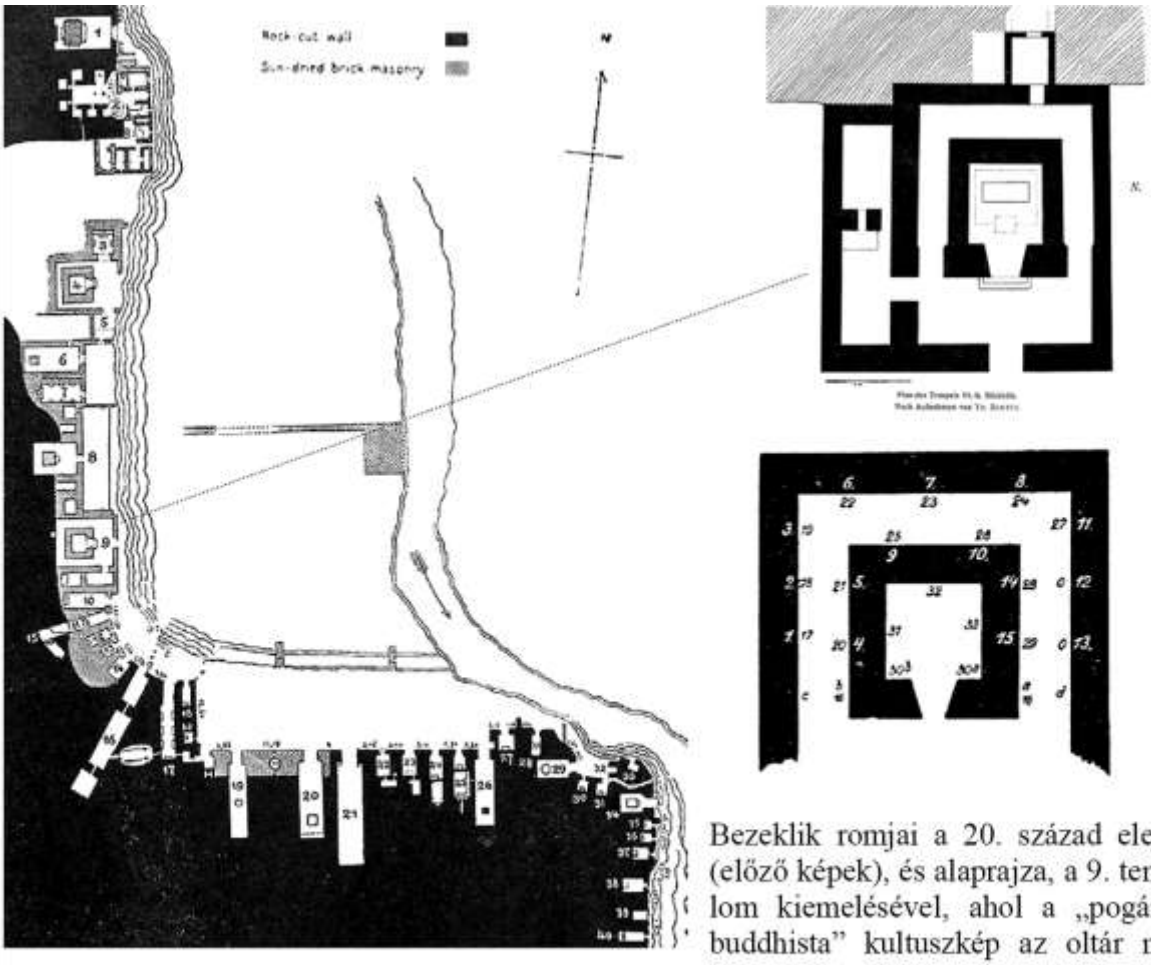

Bezeklik romjai a 20. század elején (előző képek), és alaprajza, a 9. templom kiemelésével, ahol a „pogány-buddhista" kultuszkép az oltár mögötti, nyugati falon volt (Le Coq, t. 32.), tőle nem messze, a 12. templomban a „buddhista-manicheus" kultuszkép (Le Coq, t. 38.), délebbre pedig egy másik manicheus falkép, a 38. szentélyben (ld. félköríves ábra hátul; balra, Grünwedel térképén a sziklába vágott templomfalak sötéttel, a vályogtégla-épületek vonalkázva).

Europid és mongolid típusok, Bezeklik, 9. templom (Le Coq, 1913, Taf. 21-22.)

Az 1903-1914 közötti német Turfán-expedíciók útvonala az Északi Selyemút mentén (New York-i Metropolitan Múzeum kiállítási katalógusa, 1982, p. 38.)

Az alábbiakban két turfáni falfestménnyel foglalkozom, melyek kapcsán kizárólag a buddhizmust említi a német Turfán-expedíciók egyik vezetője, a néprajzos, turkológus Albert von Le Coq, azonban úgy vélem, hogy ezt a véleményét ma már részben felül kell vizsgálnunk, hiszen sem a 32. tábla kultuszképén látható „*pogány*" hangulatú oltár- vagy kozmogóniai ábrázolás, sem a 38. tábla *keresztes*, „aritmetikus" életkerék-ábrázolása ebben a formában nem ismert a buddhista ikonográfiában. Legfeljebb stílusukban és egy-két elemükben emlékeztetnek a buddhista világra: a 32. falkép leginkább az ujgurok *samanisztikus ősvallása*, a 38. falkép pedig a 763-ban államvallásként felvett *manicheizmusuk* páratlan művészi emlékének tekinthető, melyek *együttes* jelenléte Bezekliknél a keleti „szinkretizmus-hajlamról" tesz tanúságot, az értelemszerű átvételek, a sokoldalú tanulás, belső fejlődés szabadságáról.

Az ujgurok lovainak is jutott hely egy bezekliki falképen (Le Coq 1913, T. 19)

A „pogány-buddhista" kultuszkép

Kultikus falfestmény, Bezeklik, 9. templom (Le Coq, 1913, T. 32., 3,44 x 1,87 m)

Le Coq, Grünwedel könyvritkaságai, reprodukciói nagy felbontásban is elérhetők egy kiváló japán weboldalon, de sajnos nem lehet „utánanézni" az egykor Berlinben kiállított eredetiknek, mivel megsemmisítette őket a II. világháború pokla, több tucat más, nagyméretű, turfáni falképpel együtt. A 32. kép fontosabb részletei: középen egy oltárszerű ábrázolás (ld. nagyításban), melyen egy életfa-stilizáció előtt egy vízzel teli medencéből, az „alsó világból" két sárkány tekergőzik fölfelé, és a vízből is kikandikál még két sárkányfej, mellettük egy-egy tengeri csigával, virággal. Fontos megjegyezni, hogy egy „égből alábukott" sárkányt tiszteltek a mongóliai hunok (kín. hszian-yun, hsziung-nu, óir./av. hiiaona), s egy mesterséges medencét is készítettek neki a főfejedelem, a sanjü rezidenciája előtt, amelyet erről neveztek el a „Sárkány Házá"-nak (Lung-cseng, Ulánbátortól nyugatra, ld. N. Ishjamts, in *History of Civilizations of Central Asia*, 1994, vol. 2, 149, Bichurin 1851, Pulleyblank 1962, P.B. Golden 2011, 294, nem keverendő össze a kelet-kínai Longchenggel, mely AD 4. században kapta ezt a nevét). A bezekliki sárkányok felemelt karmos lábaikkal védelmeznek (támadnak?) egy ötszintes, buddhista jellegű lótuszvirág-építményt, mely a vízen lebeg, tetején szívpalmettával, csúcsán napkoronggal. Az életfa ágas-bogas, mint egy szarvasagancs, vattaszerű, kerek virágokkal (haoma-növény?), teteje pedig a mennyet jelképező fehér fátylat éri, melyet helyenként redőkbe fogtak össze. Az „oltár" jobb oldalán nőalakok láthatók (holott a nőket általában a baloldalra helyezik a régi ábrázolásokon, vö. napanya, holdatya a népmeséinkben, ami egy ősi matriarchátus maradványa), míg baloldalt egy öreg remete áll, kezében félhold-markolatú bottal, mögötte fiatalabb kísérője. A férfi és nőalakok fölött „szelíd" istenségek térdelnek, kezükben virággal és kehellyel, a kép szélein pedig lángnyelvekkel övezve s mintegy támadva a „közép", a „jó" világát, „haragvó" istenségek, hatalmas haláldémonok láthatók, balra egy vörös, jobbra egy kék (mintha a „meleg Lucifert", és a „hideg Ahrimánt" látnánk), s hat kezükben fegyvereket forgatnak, ill. a jobb oldali, kék démon egyik kezében buddhista vadzsra-jogar van, s mindkettejüknél egy-egy buddhista életkerék, ami a szamszárát, a mulandóság földi világát jelenti, jóllehet a kerék-szimbolika fontos része a manicheus teremtésmítosznak is (ld. 38. falkép). A nagy démonok mellett szolgáik, egy disznófejű és egy elefántfejű kisebb démonalak.

A 32. falképen az *életfa* tövénél, mely a hálófonatos tarsolylemez-mintáinkra is emlékeztet, kiemelt jelentőséggel szerepel egy *szívpalmetta, leveles szívforma*, ami rendszeresen

megjelenik a *honfoglaló magyarok* övveretein, ruhadíszein, lószerszámain, fegyverein, ékszerein (a sárkányos ábrázoláshoz jó párhuzam lehet a bezdédi tarsolylemezünk). Ez nem meglepő, hisz az ujgurok azoknak az *oguroknak* voltak szegről-végről rokonai és több ezer km-re keleten maradt kortársai, akikkel előbb a hunok (kín. Kaocsö Tingling, Tielö, „Magas Kocsijú" ogur, hun, bulgár etc. törzsszövetség, ld. G. Schlegel 1896, 1), majd a honfoglalás előtti magyarság is szövetségre lépett, mikor a besenyő támadás elszakította tőlünk a *szabirokat* 800 körül (ld. régi nevünk a „szavarti aszfali", DAI 38, iráni *szuvard aszpa*, lovas szavárd, a „Napisten lovasai", ők voltak Szibéria nagy hatású névadói). Valójában az ogur népnevet tulajdonította el a „finnugor" nyelvtudomány, hiszen azok az uráli-szibériai népek, akikre ezt az elnevezést alkalmazni kezdték a 19. században, vagyis a hantik, manysik, az „obi-ugorok", önmagukra sosem használták az ogur, „jugor" nevet, nem voltak ogurok. Ez az elnevezésük, ha nem a Jug-folyó nevéről kapták, akkor a volgai ogur-bolgároktól terjedhetett el, mikor az oroszok meghódították a térséget a 15. századtól, s azután a nyugati felfedezők, diplomaták, utazók, térképészek adták tovább, akik az oroszok nyomán „Jugriának" kezdték nevezni a térséget, olykor az Urál mindkét oldalát (Mercator), hozzátéve, hogy innen „származtak" a hunok, magyarok, ami természetesen csak részben volt igaz (ld. tőlem: *„Ezerszer üdv a sötét pastorellának..."*, Mikes Intl. 2013/1. melléklet).

Már ősidők óta, jóval Nagy Sándor keleti hódításait megelőzően ott van a szívpalmetta-motívum a szkítáknál, párthusoknál, hun, türk népeknél, a kazahok, kirgizek, üzbégek, türkménnek népművészetében egészen máig (ld. tőlem: *Egy szkíta díszítőmotívum*, 1997, *A Nagyszentmiklósi kincs* I-II., 1998). Olyan alapvető motívumról van szó, amely nyilvánvalóan arra volt hivatott, hogy tömör formában kifejezze népeink termékenységkultuszának lényegét, életigenlésünket, amely mélyen a szívünkben-lelkünkben gyökerezik. Ennek szellemében éltünk az ázsiai pusztákon, folyóvölgyekben, az Urál-Altáj hegyalján, ércekben, fában, vadban gazdag vidékeken a hatalmas nyájainkkal, csordáinkkal, méneseinkkel, már igen régi időktől fogva, ez a termékenységkultusz, a férfi, női, állati termékenység képzetei álltak ősvallásunk középpontjában, ebbe vetett hitünk volt a záloga egész fennmaradásunknak. Nem véletlen, hogy már a szkítákról azt jegyezték föl az antik szerzők, hogy *nőtisztelők*, sőt a szarmatákról azt is, hogy „nőuralom" van náluk, s az egyik törzsüket erről nevezték el a források görögül „günekokratoménnek" (Plinius). Herodotos is megemlékezett arról, hogy az „*isszedonok*" női egyenjogúak a férfiakkal, s az orosz régészet, a történeti források, az uráli és a magyar néprajz párhuzamaiból immár megállapíthatjuk, hogy az „isszedonokban" nem másokat láthatunk, mint a kelet-uráli Iszet-folyó térségében egykor élt szabir-magyarokat, régészetileg az *Itkul-kultúra* népét, i.e. 7-3. századok között. Az ő szomszédságukban, a Tobol-Irtis közén pedig már ekkor ott voltak a népes ogur törzsek, a *Szargatka-kultúra* „arimaszpujai" (ld. tőlem *Isszedónia* I-II., 2013, 2016, *Antik toposzok*, 2016). Ezért az sem meglepő, hogy Plinius „szkítáknak" nevezi a szavárdokat, a torzított „*Sardi Scythae*" alakban (IV. 83), s bennünket is megemlít „*Mazacasos*" néven (VI. 21), amikor már a Don-Volga térségében éltünk, szarmata környezetben (uo. *Souardeni, Materi,* Ptol. V. 9,16-17). Nagy valószínűséggel épp az ogurok és a hunok előörseinek megnövekedett hadereje késztethetett bennünket elhagyni az Iszet-menti szállásainkat az i.e. 3. század végén, akik azután a Kámától délre, a *Kara-Abyz* kultúrában hagyhatták hátra első kelet-európai emlékeiket (Ptol. III. 5,25. tévesen a Dnyepernél említi a *Khuni* nevet, amelyben minden bizonnyal a kara-abyzi hunokat, ogurokat láthatjuk).

Balra: szívpalmetta-ábrázolás szkíta nemezkárpiton, Pazirik, Altáj-h., i.e. 6-5. század (Ermitázs, Szentpétervár, rekonstrukció), jobbra: párthus rhyton peremének díszítése (Brentjes), balra lent: a Bezdédi tarsolylemez (Huszka).

A szívpalmetta-motívum egyszerre jelképez növényi levelet, női *vulvát*, megtermékenyített anyaméhet és férfiúi magot, „életet" (így neveztük nem is oly rég a búzát), de az emberi „szív", lélek „éterikus", nem fizikai erőit is, egyetlen valóságtartomány különböző megnyilatkozási formáit, s ez a motívum egyértelműen összekapcsolja a bezekliki „pogány" ujgur falképet és a honfoglaló ogur-magyarok művészetét, képzetvilágát, akiket „*hétmagyaroknak*" nevez Anonymus, hozzátéve egy latinosan rontott „*dentumoger*" nevet is. Ez újabb adalék lehet ogur eredetünkre, kapcsolatainkra, hiszen a török nyelvű oguroknál volt szokás, hogy *számozták* a törzseiket: a történeti források tudósítanak 3 (ücs), 5 (bes), 6 (alti), 9 (tokur), 10 (on), és 30 (otur) ogur törzsszövetségről, torzítva: „utigur", „bittugur", „altziagiri", „kutrigur", „utrigur", és helyesen az onogur, tíz ogur neveken (Priscos, Menandros, Zakariás, Prokopios, Agathias, Theophanes, Nikephoros, Iordanes, ld. tokuzoguz, *Hudud al-Alam*, Minorsky, Thomsen: *Az Orkhoni Feliratok*, ford., jegyz. Z.T.Cs.; maga az ogur név nem nyíl embert jelent, a türk rovásfeliratok g-vel írják, nem q-val). Így a „dentumogerben", „gyetümogyerben" a török *jeti, jedi* = hét számnév rejtőzhet, s mivel korábban nem szerepel a forrásokban a „hétogur" elnevezés, ezért e törzsszövetség, melyben 5 török nevű, azaz ogur törzs volt, valóban a 8-9. század fordulóján jöhetett létre, ahogy a források alapján kikövetkeztethetjük (DAI 3, 8, és 37-40, az *első* besenyő támadás szakította el tőlünk a szabirokat, a *második* pedig hozzájárult a 895-ös honfoglaláshoz). A „hétmagyar"-ban volt a 2 szavárd-magyar törzs, Nyék, Megyer, és hozzáadódott a Kijevnél csatlakozott 3 khwárezmi,

„kabar”/káliz törzs, tehát végül 5-5 arányban egy „iráni-turáni egyensúlyról” beszélhetünk a honfoglalóknál, és így is *lehettünk* onogurok, 10-ogurok, „hungarok”, mely nevet idegennek, kívülről kapottnak vallja még Anonymus, részint helyesen (kb. 1/3 volt europo-mongolid típus a honf. magyarok között, ami részben lehetett a *vuszunok/aorszok*, azaz *varsányok* öröksége is, ld. Tóth 1965, Éry 1982, és ujgur genetika, Z.T.Cs., Mikes Intl. 2011/2).
Dióhéjban ennyi „rokonság”, kontinuitás megállapítása után azt hiszem méltán nevezhetjük az *ogur-hun* ősvallásunkhoz közel álló emléknek a bezekliki 32. falképet, mely még létrejöhetett a manicheus ujgur „kuzinok” turáni-szkíta vallási „demokratizmusa”, virágkora idején, s legalább képekben fennmaradt máig.

Néhány párhuzam a szívpalmettához

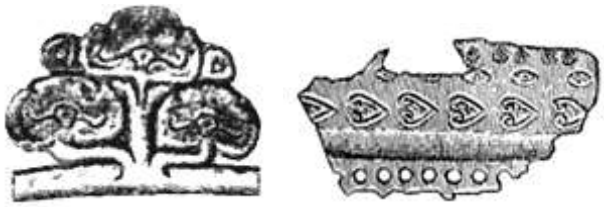

Balra: szívpalmetta-motívumok a honfoglaló magyarok tárgyain (MNM, 1996, katalógus alapján), és a „vízililiomnak” is nevezett egyik korábbi forma az Urál-hegység keleti oldaláról, a szabir-magyarok régi szállásterülete közeléből (ld. ezüsttálon, Kockij Gorodok, fent balra), és mellette egy ujgur manicheus könyvfedél darabján (Kocsó, Le Coq, p. 8, ld. Grünwedelnél többször; ennek ősformája a szembefordított, dupla S-alak)

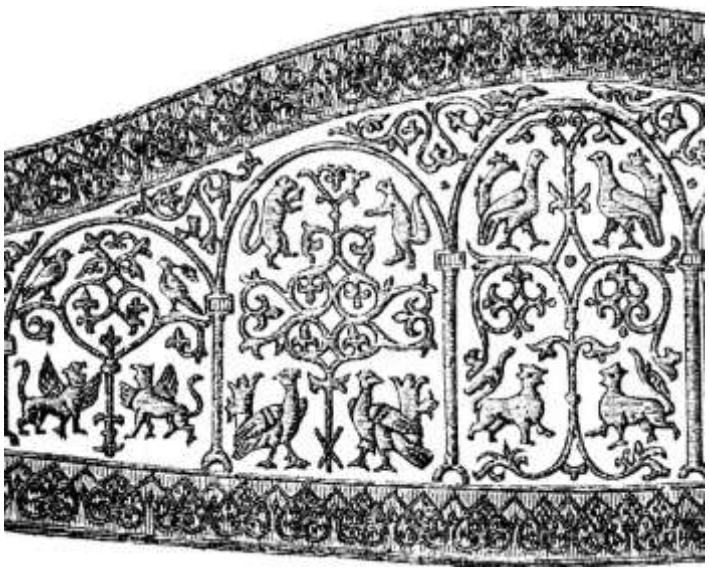

Életfa- és szívpalmetta-motívumok őrzőállatokkal, István király palástjának gallérján (Ipolyi); szinte biztos, hogy ez is autentikus magyar alkotás, ahogy a gallér belső oldalán és az esztergomi freskón látható oroszlánok, bár egy hasonló képi világ elterjedt Perzsiában és Bizáncban is, vélhetően épp a sztyeppei népek hatására, már régtől fogva, de egy kölcsönhatás sem

teljesen kizárt, hiszen lovasnépeink szövetségesek, zsoldosok voltak e két nagy birodalom oldalán, egymás közti és az iszlám hódítók elleni háborúikban, a 6-9. században.

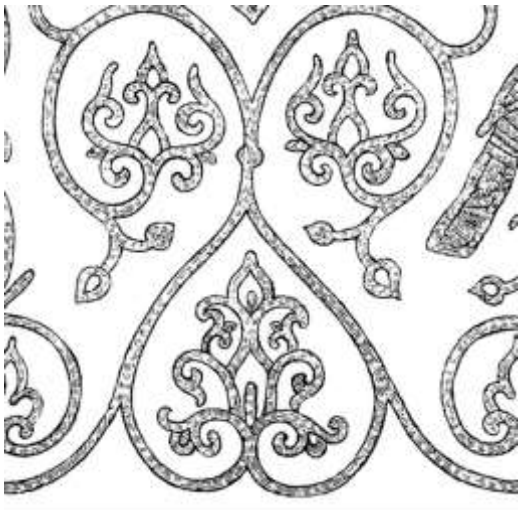

Indamotívumok szívpalmettával Szt. István király fövegének vagy erszényének darabjáról (Ipolyi), és egy ujgur manicheus pap fövegén (Le Coq 1913, T. 1., a jobb felismerhetőség kedvéért kiemeltem a motívumokat. – Z.T.Cs.).

A „buddhista-manicheus" kultuszkép

„Életkerék", Bezeklik, 12. templom (Le Coq, 1913, Taf. 38., m: 1,18 m x 0,46 m)

A 38. falkép a 12. templomban volt, nem messze délre a 9.-től, ahol a „pogány" kultuszkép foglalt helyet. Mint említettem, nem ismeretes olyan buddhista életkerék vagy Tan Kereke ábrázolás, melynek közepén kifejezetten *kereszt* van, de a kerék, egyéb jelvényekkel buddhista szimbólum *is*, ezért itt egy „buddhista-manicheus" ábrázolásról beszélhetünk (vö. kizili és indiai példák alább). A manicheizmus lényegéről most csak annyit, hogy ez nem csupán egy „összecsirizelt" hitrendszer volt, hanem egy önálló, spirituális *tapasztalásokon* alapuló szerves szintézise a zoroasztriánus, buddhista és keresztény szellemi áramlatoknak, különösen a távolabbi jövő, az egész világfejlődés *következő* korszakai számára (Steiner 1904). A 38. falkép

középső „építménye” nyilvánvalóan egy számszerű jelentéseket hordozó forma: a 4 osztású, keresztes kerék körül van még két, 13 osztású kerék, amely 5 „lábon” áll, vagy 5 „fénysugár” árad ki belőle (erre is utalhat a hármasan fodrozódó végük, ld. 33. falképen a „démonfogás” jelenete), fent pedig 3 „fénysugár”, és 4 gömbben végződő csúcsos alakzat, ill. kétoldalt is kiáll egy-egy hasonló. Ha összeszámoljuk, a 3 kerék és a küllőik száma, 3 + 4 + 2 x 13 = *33*, fent: 3 + 4 = *7*, lent: 5 + 2 = *7*, össz. *47*, ami „ezoterikusan” 4 + 7 = *11* = 1 + 1 = *2*, a fény és sötétség ősdualizmusa, valamint a 3 + 4, és az 5 + 2 arányban kevert fény-sötétség, a kiáradó és zárt formákkal a zoroasztriánus és manicheus tanokra utalnak, de számolhatunk másként is: **7** = 1 + 2 + 3....+ 7 = 28 (= 1), **33** = 561 (= 3), ismét **7** = 28 (= 1), össz. 617 = *5*, vagy 7 + 3 + 3 (33) + 7 = *2*, a „végeredmény” így is a 2 és az 5. A manicheus világképben ezek valóban alapszámok, az *őskettősség*, és az *ötösség*: a Világosság Atyjának *öt* „birodalma” egyben *öt* képesség (értelem, érzék, gondolat, tudat, szándék), s a belőle kiáradó Életanya fiának, az Első Embernek *öt* fia vagy „fegyvere”, másképp az *Öt* Ragyogó Istenség az *öt* elemnek is megfelel (Tardieu 77, Skjaervø 2006, I. 43). A manicheusok erkölcsi kódexét idézi a 3 + 5 „fénysugár”: a *három pecsétet* (a beszéd, a kéz és a szív pecsétje), ill. az *öt parancsolatot* (szogd szövegben: igazság, erőszakmentesség, vallási fegyelem, száj tisztasága; kopt szövegben: ne hazudj, ne ölj, ne egyél húst, légy tiszta, élj áldott szegénységben; Tardieu 63, és Conze 1975, 668, az ötösségről). A manicheusoknál is fontos szimbólum a *kerék*: a teremtési mítoszukban – mely hordozhat szkítaturáni vonásokat, hiszen Máni legalább egyik szülője ágán pártus volt – az Élő Szellem létrehozza a szél, víz, tűz *három „kerekét”*, ill. a Világosság Atyjának egyik tulajdonságát jelképezi a Dicsőség Királya, melynek neve épp az ujgur-ótörök szövegekben a *Három Kerék Istene*, aki felügyeli a három kerék, vagyis a természeti-szellemi körforgás dinamikus, „desztilláló” működését, melynek során az anyagba zárt fényrészecskék kiszabadulnak és a magasabb világba kerülnek, a nagy kozmoszban és az emberben egyaránt, mint egy nagy, éterikus „gépezetben” (Tardieu 78-89). A hat, gömbös végű alakzat jelentését egy párthus nyelvű manicheus himnusz tükrözheti (Hymn about the Captivity of Ligth, M 741), ahol az anyag (párt. pēsūs, gör. hyle) által a *„hat nagy testben”* megkötött fényről esik szó, mint a fény „foglyulejtőiről” (négy elem és a növény- és állatvilág, ill. az öt, „nem világító” égitest és a Föld, Skjaervø 2006, II., 41; megjegyzendő, hogy a manicheizmus sosem „asztrologizál”, hanem a teremtett világ *mögé* tekint, ld. a zodiákus-jegyeket, mint 12 „szüzet”, és a 7 planétadémont, Tardieu 39, 79). Így a bezekliki freskók némelyikéhez akár Máni sajátkezűleg festett „képeskönyvéből” is vehették a mintákat (vö. Abu’l Ma’ali, 1092, Tardieu 43).

A kerekes szimbólum kétoldalán hím- és nőstényszarvasok hevernek, fejüket felfelé fordítják, s fent, a felhőkben szélistenek rohannak, csengőkkel a kezükben (ld. Elura, Fergusson 78. tábla). A férfi és női figurát ezen a freskón a hagyományos képrendnek megfelelően helyezték el, jobbra a férfit, balra a nőt. A képen ujgur-török feliratok is olvashatók, a kerék fölső részén: „*bu tängri burkhan*”, a kerék közepén a „*ning*” szócska, alul: „*ulugh tilgän avïrmïs*”, mellette: „*körki bu ärür...*” egy *-mo* végű olvashatatlan szóval, illetve a nő mellett: „*il k(ä)lmish t(ä)ngrim körki ol*” = ez Il-Kelmis hercegnő képe, alatta kisebb betűkkel „*bu ol ? Il klmiš ning (?) körki (?) bu il*”, a férfi mellett pedig a „*bu män tapqu turmiš bilgä bäg ärür*” = ez vagyok én, Bumin Jabgu Turmis Bilge (bölcs) bég, és a „*tonguz yïl säkizinč tört... kälmištä...*” feliratok. Ezek további fordítását a törökös nyelvészekre bízom (ld. németül Le Coq 1913, 32, 38). A 38. falkép tartalmát kifejezheti, gazdagíthatja az alábbi manicheus zsoltár (Tardieu 74):

„Üdvöz légy, dicső Trónus! Ma megújul minden fa! A rózsák újra pompáznak, mert a fűzfát, melynek ágai elszáradtak, kivágták! A levegő mindenütt ragyog, a föld kibontja virágait, a tenger hullámai elcsitulnak, mert a sötét tél, amely szenvedést hozott, íme végetért!”

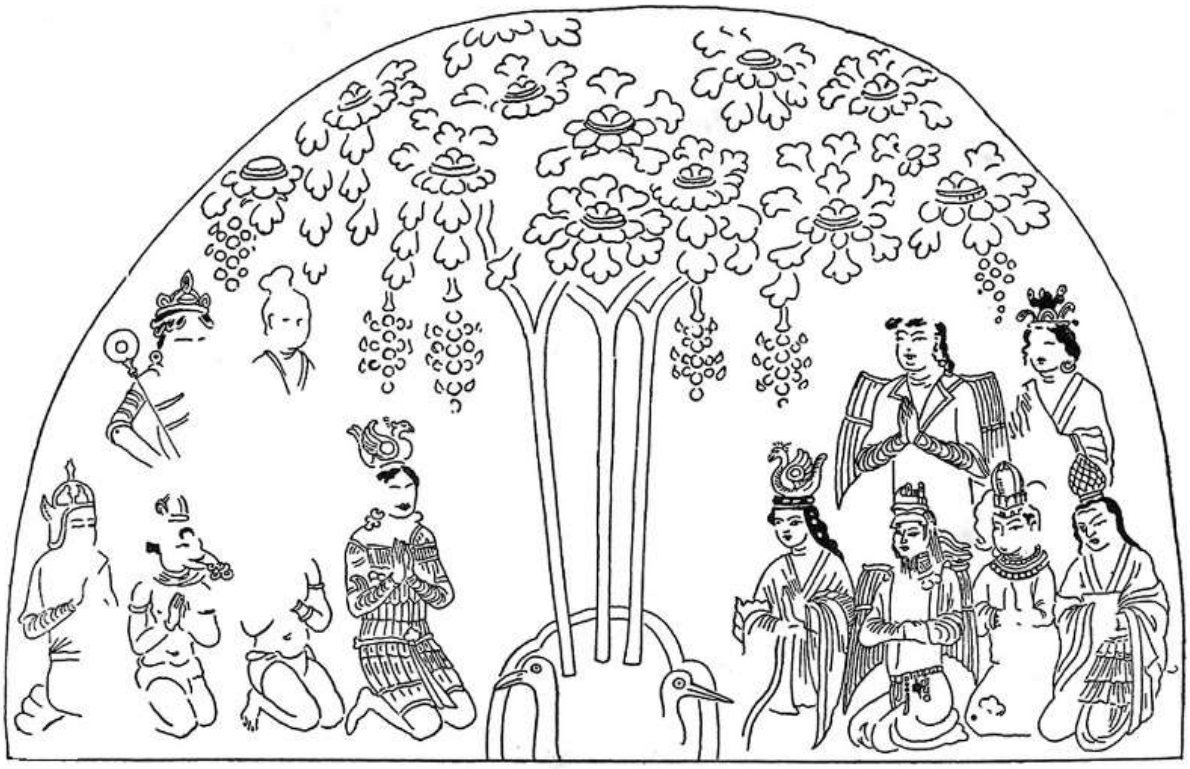

Manicheus házaspár (adományozók) 5-5 istenalakkal, hasonlóan villás ágú életfa körül, mint a 9/32. képen, Bezeklik, 38. barlangszentély (www. dsr.nii.ac.jp, vö. Grünwedel 1920, J. Hackin 1935, V. Hansen 2012, 110). A házaspár madaras fejdíszt visel, amely emlékeztet az ordoszi xiongnu/hun vagy jüe-csi/kusán koronára (kizili lovasok ábrázolásán is van ilyen sisak), ill. a kép bal szélén egy térdeplő figura fején keresztpántos sisak vagy korona látható (vö. Csomor 1988, 19. rajz, Grünwedel 1912, 210, Fig. 469a nyomán), bár közvetlen analógiát nyilván nem kell keresnünk a magyar Szent Koronával, a dolog nem ilyen egyszerű (ld. tőlem: *Néhány megjegyzés a magyar Szent Korona vizsgálatához*, Országépítő 2002/1, bővítve párhuzamokkal, új felfedezésekkel: Acta Hist. Hung. Tur. 2017/1.).

Bibliográfia

A. von Le Coq: *Chotscho, Facsimile-Wiedergaben der Wichtigeren Funde der Ersten Königlich Preussischen Expedition nach Turfan in Ost-Turkistan.* Berlin: Dietrich Reimer (Ernst Vohsen), im Auftrage der Generalverwaltung der Königlichen Museen aus Mitteln des Baessler-Institutes, 45 Farbige und 30 Schwarze Lichtdrucktafeln mit Beschreibendem Text, Berlin, 1913. www.dsr.nii.ac.jp és uő: *Buried Treasures of Chinese Turkestan*, London, 1928. www.archive.org

A. Grünwedel: Altbuddhistische Kultstätten, 1912, és Alt-Kutscha, 1920, www.dsr.nii. ac.jp

J. Hackin: *Recherches archéologique en Asie Central (1931),* Revue des Arts Asiatique, IX. 1935.

Digital demo of buddhist wall painting in Bezeklik caves, Youtube (video)

Arden-Wong, Arzhantseva, and Inevatkina: "Reflecting on the Rooftops of the Eastern Uighur Khaganate," in *Sino-Platonic Papers*, 258, October 2015., orhoni ujgurok régészeti leleteiről

G. Schlegel: *Die Chinesische Inschrift auf dem Uigurischen Denkmal in Kara Balgasun,* 1896, 1, a Kaocsö Tingling lista, és 111-112, a ny.-i türkök 10 törzse, vö. *Az Orkhoni Feliratok,* V. Thomsen, ford., jegyz., Z.T.Cs., 2017.

Bibliographie zu Malereien der Nordlichen Seidenstrasse erstellt von Ines Konczak und Satomi Hiyama
http://www.iranicaonline.org/articles/manicheism-1-general-survey
M. Tardieu: *Manichaeism*, 2008. (ford. Z.T.Cs., kézirat)
P.O. Skjaervø: *Introduction to Manichaeism*, 2006.
A. V. Williams Jackson: *Researches in Manichaeism*, 1932.
Manichaean Writings, www.gnosis.org ld. még M. Boyce, és Pelliot fordításait
V. Hansen: *The Silk Road – A New History*, 2012.
J. Fergusson: *The Cave Temples of India*, 1880., p. 73-74, pl. 7, és pl. 78, uő: *Tree and Serpent Worship*, 1868. (vö. E. Conze: *The Large Sutra of Perfect Wisdom*, 1975, a buddhizmus szakrális számairól)
R. Steiner: *The Temple Legend*, Berlin, 11 Nov 1904. (GA 93/6, www. rsarchive.org)
N. Bichurin, 1851, *Tele Uigurs, Huns in the Chinese annals* (net)
Koryakova-Epimakhov: *The Urals and Western Siberia in the Bronze and Iron Age*, 2007.
Ipolyi A.: *A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények*, Bp. 1886.
A honfoglaló magyarok, Magyar Nemzeti Múzeum, 1996, kiállítási katalógus.
Buda Ferenc: *Kimondott szó - Kilőtt nyíl, Török népek szólásai és közmondásai*, Ujgur közmondások, Terebess Kiadó, Budapest, 1998.
Z. Tóth, Cs.: *A Nagyszentmiklósi kincs és a régi, kaukázusi művészet*, I-II., Országépítő, 1998/2, 3.; Nsztm I., p. 72: *„A középkorban népszerű, keleti eredetű Barlam és Josafat legenda egyes kutatók szerint Georgián keresztül jutott el hozzánk (Tardy, Katona). Ez a legenda arról az átmenetről szól, melyen keresztül Ázsia népei a keleti bölcsességből a kereszténységhez juthatnak. Josafat neve a még bodhiszattva Buddhára utal, és a történetben ugyanazt éli át, mint Gautama: tanúja lesz a szenvedésnek, öregségnek, halálnak, de ezt követően nem a világtól való elzárkózás útját követi, mint Buddha, hanem kereszténnyé lesz. A másik szereplőben, Barlamban, akinek hatására ez bekövetkezik, Manit ismerhetjük fel, a manicheus kereszténység alapítóját, aki elsőként mutatta fel Kelet és Nyugat szintézisének fontosságát és lehetőségét...”* — Nsztm II., p. 26., Az életfa c. fejezetben: *„...a szív és a vele szimbolizált lelki érzőképesség a mindenség szellemi erőit befogadó virágkehelyként értelmezhető.... Ősi, keleti örökségünk... e motívumának talán legszebb példája a Koronázási Palást gallérja, melyen mind a 2. sz. korsó legszorosabb formai életfa-párhuzama, mind pedig a jellegzetes közép-ázsiai, szkíta-ótörök szívpalmetták is megjelennek.... Feje tetejére állítottnak kell tehát tekintenünk azt a korábbi véleményt, hogy e motívumokat Bizánctól vettük volna át. Az, hogy e motívumkincs bizonyos mértékig ott is előfordul, kb. a 9-10. századtól, szemmel láthatóan annak köszönhető..., hogy a 867. évtől kb. 200 éven át az örmény-párthus eredetű ún. Makedón-dinasztia uralkodott Bizáncban, amely odavonzhatta a kaukázusi mestereket* [vö. a 8. századtól létrejövő kazár-bizánci dinasztikus kapcsolatok is előidézhették a turáni díszítőmotívumok megjelenését Konstantinápolyban – Z.T.Cs.]...”—Uott, p. 31-32.: *„Számos kaukázusi, közép-ázsiai, szkíta-türk példa van a 2. korsó életfájának fordított szívmintájára. Bár a korsó szívmintájának párhuzamai formailag nem mindig jelennek meg azonos módon, de tartalmilag megegyeznek: a fordított szív, belsejében palmettával, ugyanazt a jelentést hordozza, mint a korsó életfájának fordított szív alakú gyökere: a korsón ugyanaz a növény, fa sarjad ki a szívből, amelyet másutt a fordított szív belsejében, szívpalmettaként ábrázoltak. Mindkét esetben az emberi szív által jelképezett átélő, beleérző lelkiség és az ún. éterikus életerők kapcsolatára történik utalás, melyeknek a növekedési-formaképző-növényi életfolyamatokban kifejtett hatásmechanizmusa ismert a szellemi-beavatási tudományban. A szívekbe elültetett szellemi életmag csírájáról van itt szó, ami „égigérő fává” nőhet bennünk, ha az életet szeretettel ápoljuk. A szkíta-turáni hagyomány szívmotívumait azonosnak vehetjük a görög gondolkodók logosz szpermatikoszával, a mag-logosszal vagy ősértelemmel, amiről Hérakleitosz írja: a léleknek logosza van, önmagát növelő, s az Upanishádok szerint*

is 'Atman (magasabb én) a szívben él', 'Atman fény a szívben, mely a mindenen túli fénnyel azonos' (Eliade; ld. még Z. Tóth Cs.: Egy szkíta díszítőmotívum elemzése, Országépítő, 1997/3-4)... Figyelemreméltó, hogy a valamiképpen mindig „középen", Kelet és Nyugat határmezsgyéjén (Urál, Kaukázus, Kárpát-medence) élő magyarság egészen kivételes módon megőrizte és rendszeresen alkalmazta díszítőművészetében ezt a szives-életfás motívumot... Az igazi manicheizmus is... a közép, a szív misszióját, a rossznak a jóval történő megváltását hirdette..." (vö. szerzőtől: A steppei népek és a kereszténység, in A szkíta népek hitvilága, Hun-Idea 2010.)

Függelék I.

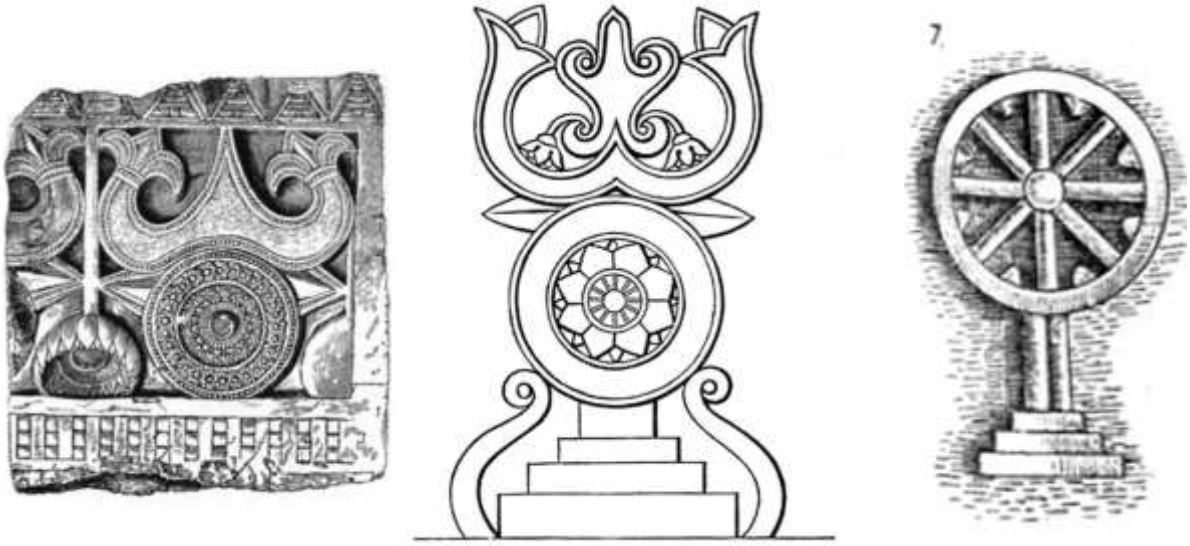

A bezekliki kerék hindu és buddhista párhuzamai: Síva-szimbólumok (*trisula,* vagy *triratna,* szigony, mint szent növény és pajzs), és a Tan Kereke (Fergusson 1880, p. 73-74, és 7. tábla, Amravati, Sanchi, Bhaja emlékei, ld. Sanchiról jó fotók: www.photodharma.net), alább pedig ugyancsak a Tárim-medencéből, Ajatashatru király legendájának ábrázolásán, szarvasokkal...

...részlet, Buddha benáreszi beszéde, Kizil (Grünwedel 1912, 166, és 1920, XLII, vmint Le Coq 1928, 136-137, és a Metropolitan Museum katalógusa 1982, p. 87), de mindenütt a *kereszt* és az alsó *ötágú* elem nélkül — vagyis a bezekliki kerék-ábrázolást a hindu-buddhista szimbólum manicheus-keresztény átfogalmazásának tekinthetjük, híven a manicheus vallás szintézis-kereséséhez, amely a keleti vallási-emberi tapintat, „egyensúlyérzék" kivételes, ősi példája egyben (ld. alábbi táblán összefoglalóan).

Egy ujgur „buddhista-manicheus" szimbólum a Turfan-oázisból, Bezeklik, Közép-Ázsia, 12. templom, 8-10. század (Le Coq, 1913., t. 38)

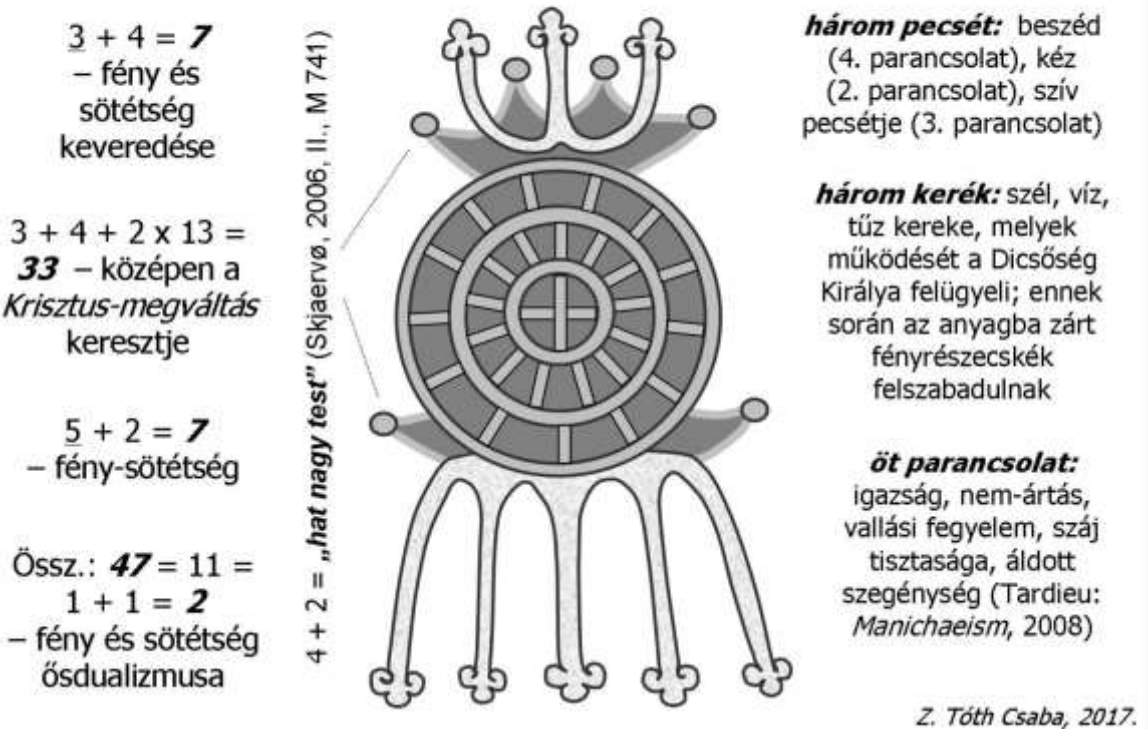

x, 15–24 **宰 殺 邦 家、變 爲 勸 善 之 國**

(Und) ein mordlustiger Staat wurde umgewandelt in ein Reich (wo man einander) zur Tugend ermahnte.

Részlet a karabalgaszuni ujgur sztélé kínai nyelvű feliratáról, mely a felvett manicheus vallás hatására utal: „Egy vérszomjas ország erényes birodalommá változott." (Schlegel, 1896, 63)

Függelék II.

Z. Tóth Csaba: *Forrásadatok, következtetések a lung, long 'sárkány' jelentésű szóról és előfordulásairól* (függelék Z.T.Cs.: 9-10. századi ujgur falfestmények c. tanulmányához, *Acta Hist. Hung. Turiciensia,* 2018/A; fent Grünwedel: *Altbuddhistische Kultstätten in Chinesisch-Turkistan,* Berlin, 1912, Fig. 590, Bezeklik-Murtuq, Padmapani, „életfával", sárkányokkal, melyek nemcsak a kínai kultúrában játszottak központi szerepet, hanem az ún. nomád lovasnépeknél is)

N. Ya. Bichurin: *Sobranie svedenii o narodah obitavshih v Srednei Azii v drevnie vremena* (Adatok gyűjteménye az ősi Közép-Ázsia népeiről), St. Petersburg, 1851., Vol. I. (új kiadás Moszkva-Leningrád, 1950), részletek a kínai évkönyvekből, a mongóliai hunokról:

„**Kr.e. 200**: Az ötödik hold [-hónap] idején mindenki összegyűlt **Lun-chen**-ben [„Sárkány Háza", a Hangay-hegységtől északkeletre, ld. térképen Lün, vagy Lungein-Bulan], ahol áldozatot mutattak be az ősöknek, az Égnek, a földnek és a szellemeknek. Ősszel, amikor a lovak kövérek lettek, mindenki összegyűlt és megszámolták a népet és az állatokat."

„**Kr.e. 80**: Huchjui fejedelme *(Xiutu)* értesítette a shanuy-t [hun *shanjü*, főfejedelem], és a shanuy kiküldte az embereit, hogy vizsgálják ki a nyugati Luli fejedelem engedetlenségét: de ezzel a bűnnel megvádolták Hjuchjui fejedelmet is, ami feldühítette a véneket. Azután mindkét fejedelem megmaradt a helyén, de nem többé hívták meg őket a **Lun-chen**-i tanácsba. [1]

1) A *Shy-gu* írja: mindenkit meghagytak a birtokában, és nem jöttek többé Lun-chen-be áldozni.

„**Kr.e. 47**: Chan, Myn, Shanuy és véneik felmentek a Hunnu-hegyre, a No-Shui folyó keleti oldalánál [3] és leöltek egy fehér lovat. A shanuy fogta az úti kardját,[4] és a végét borba mártotta; ezt az eskübort a Yuechji uralkodó koponyájából [lefűrészelt fejtető] itta meg, akit Laoshan Shanuy ölt meg."

3) A *Shy-gu* írja: *No-shui* a No-chjen-shui folyó, amely most a Dulgába ömlik *(az Ashina Türkök földjén, feltehetően az Orkhon, a Hangai-hegyeknél)*.

4) A *Yin-sha* írja: az úti kard egy drága kard volt a hunoknál.

„**AD 50**: A hunoknál van egy szokás, hogy évente háromszor összegyűlnek **Lun-tsy**-ben[1] *(Lun-sy)*, ahol az első, az ötödik és a kilencedik hold napján, amit *syui*-nak neveznek, áldoznak az Ég Szellemének *(kín. „Chenli", Tengri)*. A déli Shanyu, a Kínának való alávetettsége óta, a kínai császár tiszteletére is áldoz. A törzsfőnökök *(vének)* tanácsában megtárgyalják az államügyeket, valamint ló- és teveversenyeket rendeznek."

1) Kínaiul: a *„sárkány temploma"*.

Bichurin jegyz. *Karakorumról*, az ujgur kori Karabalgaszunról: "A **Hangai-hegyeknél** fekszik, az Orkhon baloldalán, ahol **Dzsingisz kán** is megalapította székhelyét. A hunoknak is itt volt a fő központjuk, miután délről északra vonultak... Karokorum és *Harahorin* valószínűleg ugyanannak a szurdoknak a két neve: az első türk név, ami "fekete homokot" jelent, a második mongol név, amely „20 feketét" jelent. Az utóbbiról nevezték el Dzsingisz kán fővárosát Hara-horin-nak."

E.G. Pulleyblank: Hsiung-nu, *Asia Major*, 1962/3, 9:59-144 and 206-265, Appendix, The Consonantial System of Old Chinese, Part II.:

"A *Shi-chi* szerint (110.0245.1), a hun *(Hsiung-nu)* uralkodó nagy találkozót tartott minden év ötödik hónapjában (i.e. nyár közepén) **Lung városában**, ahol áldozott az őseinek, égnek és földnek, és a szellemeknek (vagy az ég és föld szellemeinek, *Han-shu* 94A.0596.1). A *Hou Han-shu* azt mondja (119.0907.1), hogy "a hunok szokása, hogy három **lung-ot** áldoznak évente. Az első, ötödik és kilencedik hónap wu napján mindig az ég istenének áldoznak". A **Lung** szó előfordul Pan Ku feliratán, amit Tou Hsien tábornok tiszteletére készített, akit dicsőített, mert "elégette Lao-shang a **Lung** udvarban" (Mao-tun sanjü követője, *Hou Han-shu* 53.0746.1). Néhány kínai szerző szerint a **Lung** jelentése "**sárkány**", mondván, hogy a hunok főistene egy **sárkány** volt. Takigawa azonban helyesen állítja, hogy a **lung** egy ismeretlen jelentésű idegen szó volt, és semmi köze a "sárkány"-hoz (ld. Shiki kaichü köshö 110, p. 23). Ezért írják néha a fű vagy a bambusz gyökkel együtt. Így okunk van a kínai M. lioŋ < *vloŋ alakban rekonstruálni a szót (ld. fent, p. 137). Ami az idegen eredetet illeti, ez valószínűleg összefüggött a hun névvel." (tévedés, ld. még alább!).

Xiongnu, Xiongnu hierarchy (Wikipedia):

"A Modu utáni vezetők egy dualisztikus politikai szervezetet alkottak, amely bal és jobb ágakra oszlott területi alapon. A *chanyu* vagy *shanyu*, a kínai császárral azonos rangú méltóság, közvetlen hatalmat gyakorolt a központi terület felett. A mai mongóliai **Longcheng** lett a Xiongnu főváros, az **Orkhon-i** feliratok lelőhelye közelében, ahol évente találkozókat szerveztek.[31]"

[31] Yü, Ying-shih (1986). "Han Foreign Relations". *The Cambridge History of China*, Volume 1: The Ch'in and Han Empires, 221 B.C. - A.D. 220. Cambridge: Cambridge University Press. p.384. (Wikipedia)

Chaoyang, Longcheng District, Liaoning (People Rep. of China, Wikipedia):

„Chaoyangnak régi és gazdag történelme van. A több mint 5000 éves Niuheliang Hongshan kulturális örökség felfedezése a térségben felhívta a figyelmet Chaoyang-ra, mint az ősi kínai kultúra egyik bölcsőjére.[3] A térség először mint "**Liucheng megye**" jelenik meg a kínai történeti feljegyzésekben, a korai Han periódusban, i.e. 3. században. Majd AD 342-ben a korai Yüan (másképp Toba) király, Murong Huang a fővárosává tette Chaoyang-ot, **Longcheng** néven, és ez maradt a főváros a késői Yan és Északi Yan periódus alatt is.[4] Ettől kezdve Chaoyang a buddhizmus központja lett Kína északkeleti részén, és itt építették fel a Longxiang templomot AD 345-ben, ami a buddhista kultúra központja lett északkeleten."

„**Liaoning** északkelet Kína déli részén helyezkedik el. Régen Gojoseon és Goguryeo koreai királyságok részét alkotta, valamint a kínai Yan állam (Csou-dinasztia) és a Han dinasztia részét. Lakták nem-Han népek is, mint a **Xiongnu**, Donghu, Xianbei. Ezen kívül Liaoninget uralták a Balhae, Khitan, Jurchen népek, valamint a Mongol Birodalom és az északi Yüan." (ld. térkép: **1.** Lün, Lün-csen, Lungein-Bulan, vagy Lung-cheng, hun székhely, Ulanbatartól nyugatra, i.e. 3. sz. – AD 1. sz.; **2.** Liuchengnek vagy Longchengnek nevezték átmenetileg Chaoyang kínai várost, AD 342-től. – Z.T.Cs.)

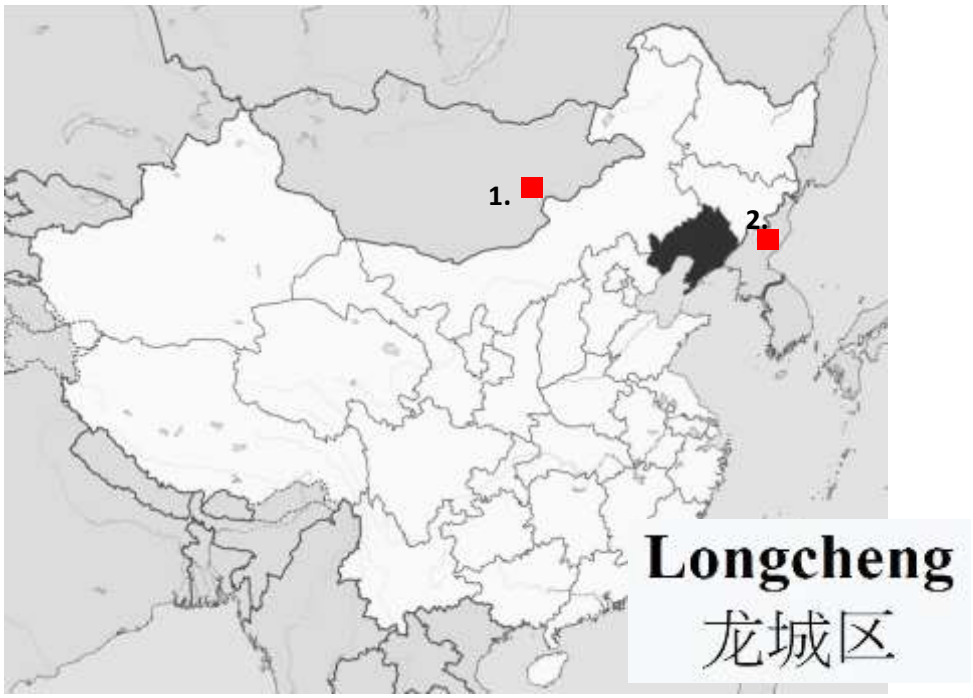

Peter B. Golden: The Twelve-Year Animal Cycle Calendar, in *Studies on the Peoples and Cultures of the Eurasian Steppes,* 296-297 (ed. by Cătălin Hriban, Bucureşti-Brăila, 2011):

Year of **Dragon** (a **Sárkány** éve):

5. *luiljĭl*, probably to be corrected to **luinǰil*[23] "Year of the Dragon": *lu*: *QNQ*$_{52}$, *QNQP*$_{56}$, "The dragon (*ṣu'bân*, *aždarhâ*) called by the Arabs *tinnîn* and by the Turks لو *lu* and by the Moğûls موغور *moğur*". The latter, as Pelliot suggested, is probably a corruption of موغای *moğai* (see below); Z$_{21/53}$ لو *luw*. In *Z*, the transcription of the

Persian equivalent should read, as in the ms., *mây-nihang* (Steingass, 1147 *mây* "any stinging or biting animals as serpents" + *nihang* "a crocodile, alligator, a water-dragon") not *mâhî nihang*. *Lu* is a loanword in Mongol from Uyğur and ultimately from Chin. *lung* with Tib. (*klu*) influences.[24]

Jegyz.:

23 Vladimircov, p. 1490.

24 G. Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* (Oxford, 1972), p. 763; Vladimircov, p. 1490; Ligeti, *VSO*, p. 180. A fantasztikus "sárkány" jelentés átalakult nagy, víziszörnnyé (pl. krokodil etc.) a törökben is.

Ld. még uo. Codex Cumanicus: *sazağan* "**dragon**" (Hung. *sárkány*)

Abbrev., bibliogr.:

Ligeti, *VSO* = L. Ligeti, "Un vocabulaire sino-ouigour des Ming" *Acta Orientalia Hungarica*, 19 (1966), pp. 117-316.

QNQ = Ḥamdallâh a1-Qazvînî, *Nuzhat al-Qulûb: The Zoological Section of the Nuzhatu-l-Qulûb,* ed. trans. J. Stephenson (London, 1928).

QNQP = P. Pelliot, "Les forms turques et mongoles dans la nomenclature zoologique du Nuzhatu'l-Ḳulûb" *Bulletin of the School of Oriental Studies*, VI (1931), pp. 555-580.

Steingass, F. (1970): *Persian–English Dictionary*. 1892, reprint: Beirut, Hayat.

Vladimircov = B. Ja. Vladimircov, "Anonimnyj gruzinskij istorik XIV veka o mon'gol'skom jazyke" *Izvestija Rossijskoj Akademii Nauk*, VI serija, XI (1917), pp. 1487-1501.

Z = S. Iwamura et al., *The Zirni Manuscript. A Persian-Mongolian Glossary and Grammar (*Kyoto, 1961).

Henri Maspero: *Az ókori Kína* (Bp., 1978), az ősi kínai istenségekről:

p. 32.: „Az északnyugati sarokban van a Kilenc Jin ország (*kiu-jin*), amely fölött nincs ég, s amelyre a nap sose süt; közepében egy kígyó testű, ember fejű isten áll, a **Fáklyás Sárkány, a Csu-lung**, teste ezer li-nél is hosszabb..."

p. 139.: „A Mennydörgés Mestere... akinek neve, **Feng-lung**, a mennydörgésre emlékeztetett: ember fejű **sárkány** volt, amely a hasát verve idézte elő a mennydörgést, vagy, mások szerint, bal kezében dobot tartott, amelyet kalapáccsal vert." (p. 514, lung = sárkány, kínai írásjellel, vö. p. 149., a Huangho, a Sárga-folyó „ember arcú, **sárkányon lovagló**" istene, és 150, 163, **lósárkány**, ld. alább Grünwedel: *Die Teufel des Avesta*, Fig. 10, falfestmény fríze a Tarim-medencéből, *Nyugati utazás*, 218, „a sárkány... paripává változott", lósárkány a magyar néphitben, Magyar Néprajzi Lexikon, *sárkány* címszó, ill. szkíta, kusán lósárkány-ábrázolások, szkíta, szarmata sárkányos zászló, alább).

Vu cseng-en: *A Nyugati utazás*-ban (magyar kiadás 1980, I., 16. old.) ***longana,* „sárkányszemek**" (Nephelium longana, a kantoni *lùhng-ngáahn* elnevezésből, ld. Wikipedia, Longana címszó), dél-ázsiai gyümölcs nevében is long, lung = sárkány:

Hagyományos írásjelekkel: 龍眼

Egyszerűsített írásjelekkel: 龙眼

L’Empire des Steppes, Attila, Gengis-Khan, Tamerlan, par René Grousset

(1885-1952), Editions Payot, Paris, quatrième édition, 1965, pages 1-620 (première édition: 1938). http://classiques.uqac.ca

p. 65, p. 66: Luttes des Hiong-nou contre les Han antérieurs. Scission des Hiong-nou occidentaux.

„L’empire de la Haute Asie appartenait alors aux Hiong-nou. La résidence principale de leur *chan-yu* — dans la mesure où ces nomades avaient une résidence — ou du moins un de ses séjours d’été se trouvait, nous venons de le voir, aux sources de l’Orkhon. Un autre de leurs centres, connu des Chinois sous le nom de **Long**, devrait, pense-t-on, être recherché un peu plus au sud dans le Gobi, vers le cours inférieur de l’Ongkin. Wou-ti forma le projet de les relancer jusqu’en ces repaires.”

AD 126: „Le général chinois Wei Ts’ing, parti de la région de Ta-t’ong, au nord du Chansi, traversa le Gobi jusqu’à **Long**, sur l’Ongkin, et les mit en fuite.”

p. 97, egy másik, kínai Long-tch’eng:

n. 1: Les domaines des Mou-jong ou rois de Yen ainsi coupés en deux par la brusque expansion du royaume t’o-pa de Wei, se divisèrent de ce fait au profit de deux branches de cette famille, en : 1° royaume Yen du nord, Pei Yen, dans l’actuel Jéhol, à partir et au nord-est de Yong-p’ing, avec, pour centre **Long-tch’eng**, près de l’actuel Tchao-yang, à la frontière actuelle du Jéhol et du Mandchoukouo, royaume qui dura jusqu’en 436 ; et 2° royaume Yen du sud, Nan Yen, au Chan-tong, avec centre à Kouang-kou, près Ts’ing-tcheou, lequel dura de 398 à 410.

Grousset tévedett: északabbra volt Lung-cseng, a „Sárkány Háza”, a hunok székhelye, az Orkhon felső folyásánál, Karabalgaszunnal szemben, vagy a Tolánál, Ulanbatortól nyugatra, bár volt egy hun település délen is (ld. alább NatGeo, July 1991, China Map, ugyanezek egy 1964. nov. NatGeo térképen Lün Suma néven, és Brosseder-Miller: *Xiongnu Archaeology,* 2011, p. 24, a mongóliai hun régészeti lelőhelyek térképe, alább)

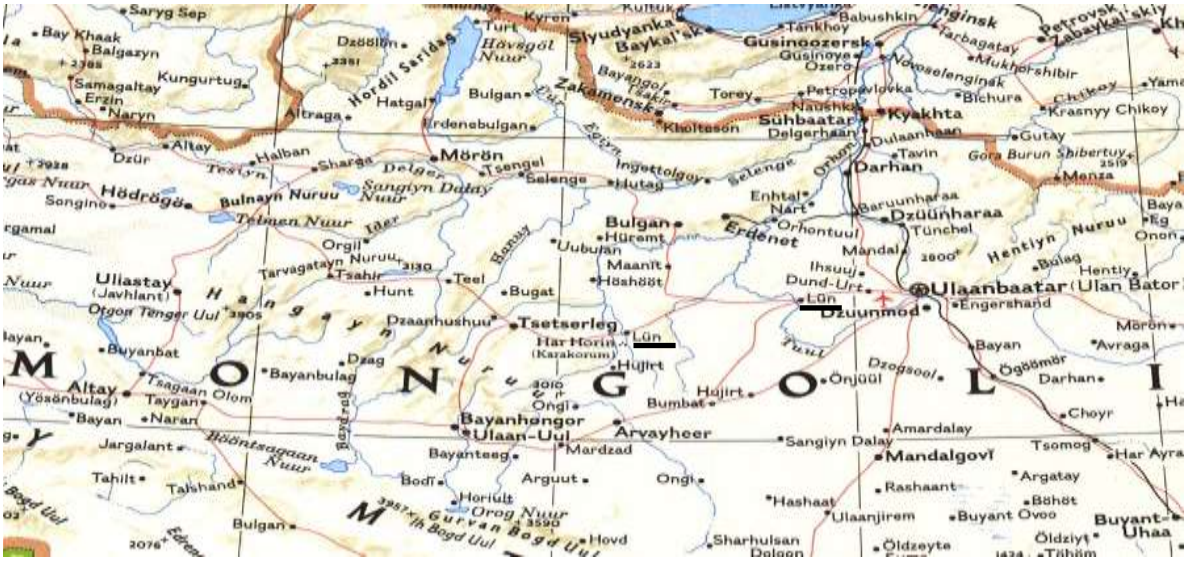

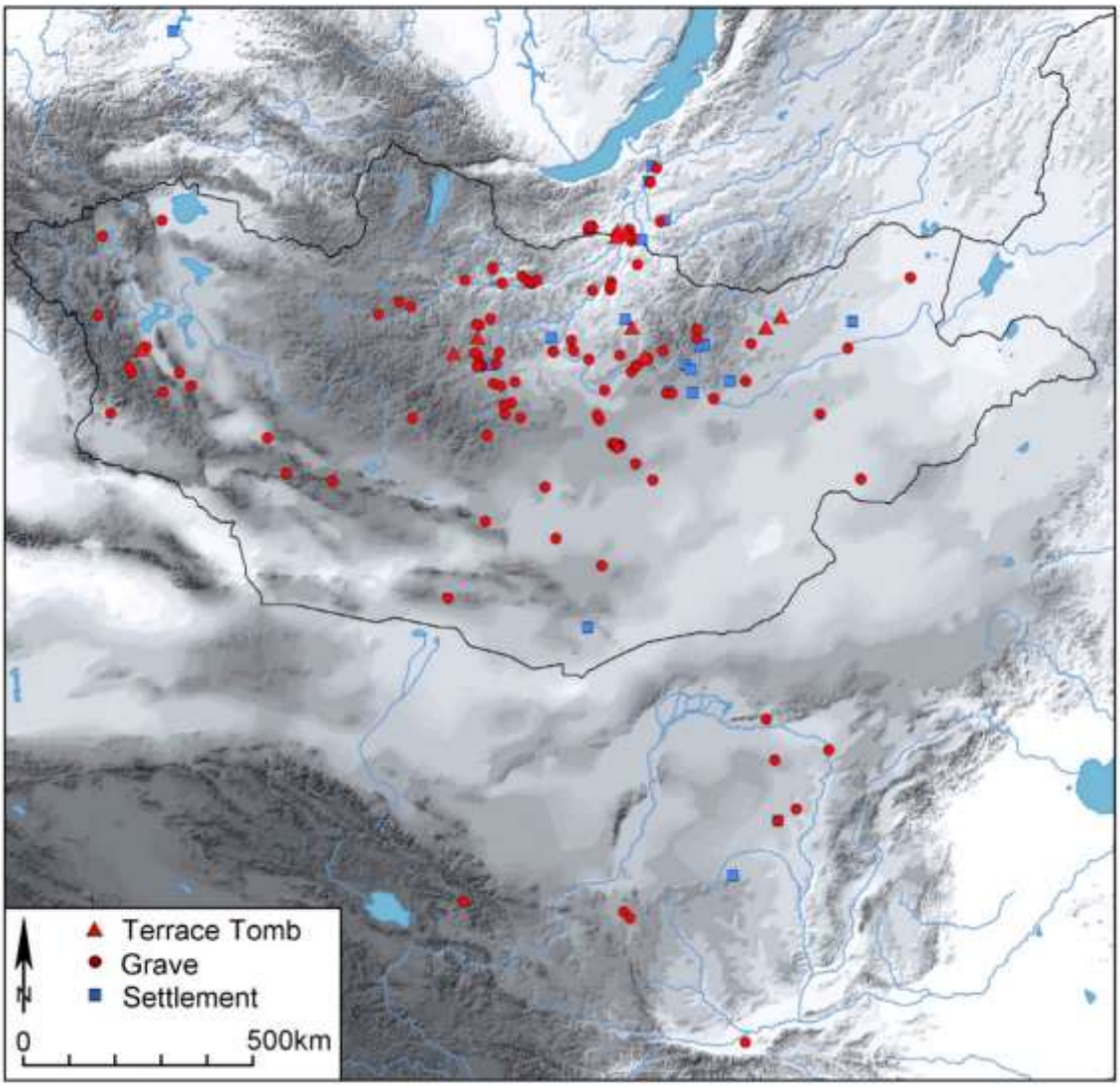

Legújabb összeállítás Xiongnu-periódusról (Ts. Törbat/V. Miller és Tseveendorzh/Törbat 2011, 12. j.)

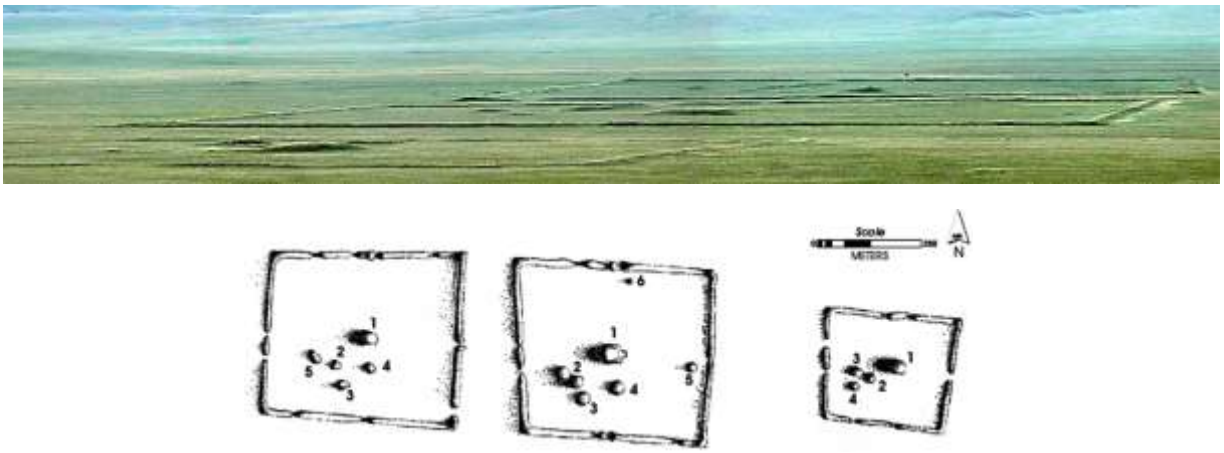

Mongóliai hun (kín. hsziongnu) település maradványai, sánc-árok erődítésekkel, Tamir 2, Közép-Mongólia, Felső-Orhon vidéke (Purcell-Spurr: Archaeological Investigations of Xiongnu Sites in the Tamir River Valley, *The Silk Road*, Vol. 4, No. 1, Summer 2006, 27)

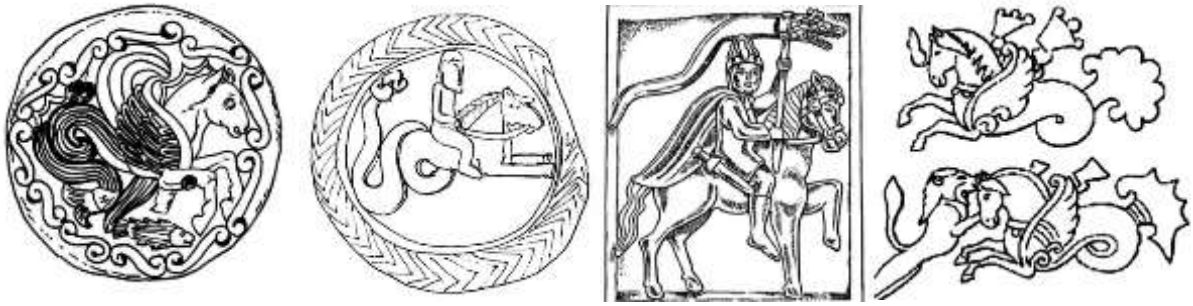

Egyéb példák a nomád világból: szkíta falera (kantárdísz, Schneider-Zazoff 1994), kusán palafaragvány (Stawiski 1979), és szarmata sárkányos zászló (a chesteri/ény.-angliai római kori kőfaragvány nyomán, ld. Cassius Dio, és a szkíták hadi jelvényéről Arrianus xxxv, vö. az Orlati csont övcsaton hasonló zászló, M. Mode, Ilyasov, Litvinsky, vmint ún. pávasárkányok egy Yu-hong nevű kínai szogd előkelő síremlékéről, AD 593, A. L. Juliano: *Chinese Pictorial Space at the Cultural Crossroads,* www.transoxiana.org)

Sárkány-összetételű magyar helynevek (OMM III. katonai felmérése, 1910):

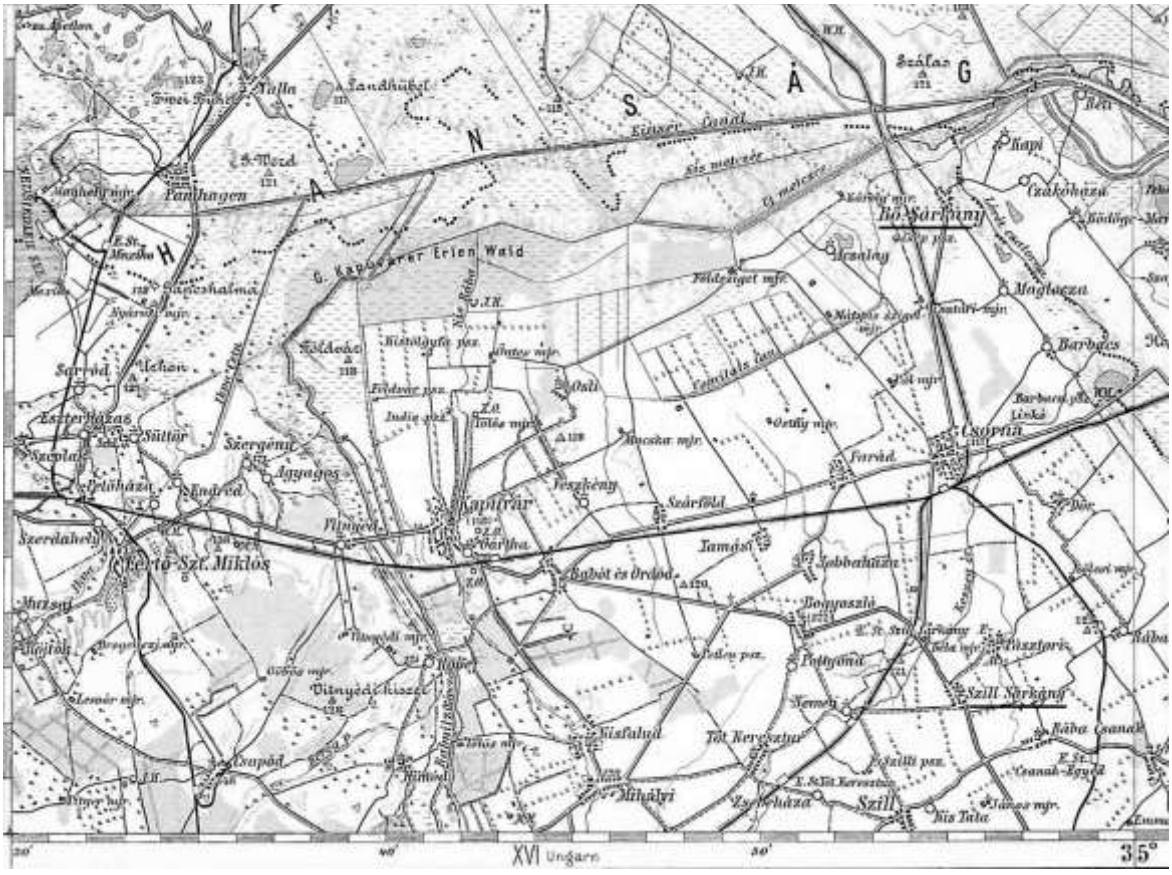

Bősárkány, Szilsárkány, Győr-Sopron vm. (a régi avar kagáni „gyűrű", Győr körül?)

Bakonysárkány, Veszprém vm.

Sárkányfalva, Esztergom vm. (Borovszky: Mo. városai és vármegyéi)

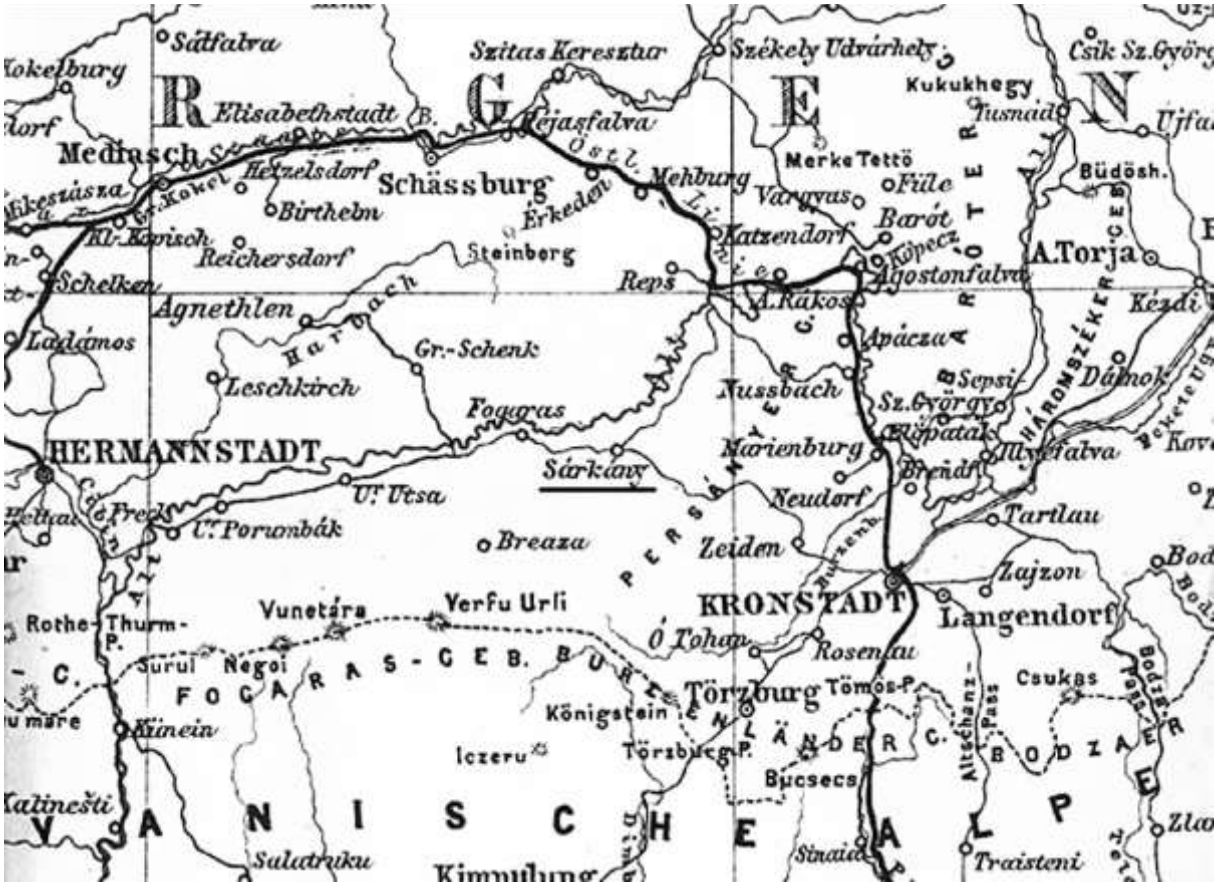

Sárkány, Fogaras vm. (1914 előtti osztrák térkép)

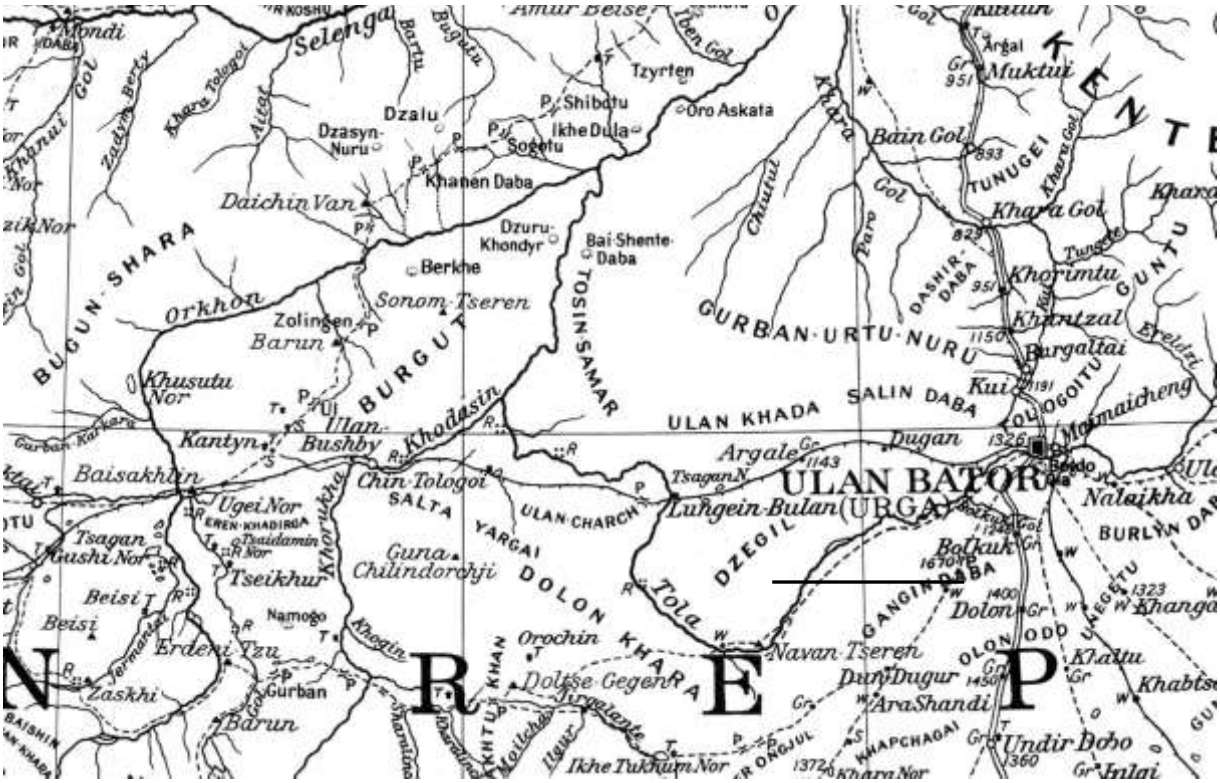

Lungein Bulan, az ősi hun székhely, Ulanbatortól nyugatra (lib.uni.texas.edu, U.S. Army Map Service, 1942), de más térképeken szerepel még egy *Lün* nevű helység az Orhon mentén is, Karabalgaszunnal szemben (ld. *National Geographic*, 1991. júl. melléklet, China Map), és felbukkan *Lün Suma* alakban is (vö. N. Ishjamts, *History of Civilizations of Central Asia,* vol. 2, *Lung-cheng,* és Bichurin 1851, *Lun-chen, Lun-csi*, a kínai évkönyvek alapján; a *lu, lun* szóról ld. még Pulleyblank 1962, és P. B. Golden 2011, a keleti állatövvel kapcs.); a mongóliai település nem keverendő össze az északkelet-kínai Longchenggel, amely csak AD 4. századtól viselte ezt a nevet (ld. Wikipedia, Longcheng District). — Azaz: fellelhető ebben a név-, és minden bizonnyal hagyomány-, kultusz-összefüggésben egy „hun kontinuitás", amely fennmaradt az ujguroknál, és az ő nyugati törzseik, az ogurok révén a honfoglaló magyaroknál is (csatlakozásuk 800 körül, vö. DAI 38; ld. alább ujgur falfestmények, Le Coq: *Chotscho,* t. 32, *Buddh. Spätantike*, vol. 3, t. 5, 22, és Grünwedel: *Altbuddh.,* Fig. 590., a címlapon, www.dsr. nii.ac.jp, ill. jobbra lent hun selyemkelme sárkányos hímzése, Noin Ula, i.e. 1. sz. – AD 1. sz., C. Trever, 1932, t. 16, ordoszi hun sárkányos fülbevaló, Érdy 2001, 214, fölöttük a tiszabezdédi tarsolylemez rajzán pávafarkas sárkány balról, és egyszírvú szárnyas oroszlán jobbról, Huszka: *Turáni ornamentika*) — Z.T.Cs.